

УДК 821.161.2;396

Бажан О.М.
(Київ, Україна)

ПРОЗА МАРКА ВОВЧКА ТА ГАННИ БАРВІНОК В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті осмислюється внесок в гендерну проблематику як українських письменників, так і зарубіжних (французької письменниці Жорж Санд, англійських письменниць – Елізабет Гаскелл, Шарлотти Бронте, Джордж Еліот). Акцентується увага на гендерному внеску в літературознавство українськими письменницями – Ольгою Кобилянською, Оленою Телігою, Лесею Українкою. На фоні українського та європейського контексту висвітлюється місце прози Марка Вовчка та Ганни Барвінок.

Ключові слова: гендерний підхід, феміністична літературна критика, гендерні студії в літературі.

В статтє идєт рєчє о вкладє в гєндєрнєм вкладє кєк украинских писатєлєй, так и зарубєжнєх (французской писатєльницѣ Жордж Санд, англійских – Елизабет Гаскелл, Шарлотты Бронте, Джордж Элиот).

Вниманіє акцентуєтєся на гєндєрнєм вкладє в літературовєдєніє украинских писатєльниц – Ольги Кобылянської, Елены Тєлєги, Лєси Украинки. На фонє украинского и європейского контекстов освєцєтєся проза Марко Вовчок и Анны Барвінок.

Ключевые слова: гендерный подход, феминистическая литературная критика, гендерные студии в литературе.

The article is devoted to gender problems, comprehended by both Ukrainian and foreign writers (French writer George Sand, English writers Elizabeth Gaskell, Charlotte Bronte, George Eliot). The role of gender approach, researched by Olga Kobyljanska, Olena Teliga and Lesia Ukrainka is actualized. Comparing the Ukrainian and European context the place of Marko Vovchok's and Hanna Barvinok's prose is illustrated.

Key words: gender approach, gender criticism, feminist criticism.

Актуальність дослідження полягає в тому, що здійснюється ретельний перегляд місця прози Ганни Барвінок та Марка Вовчка у європейському літературному контексті поряд із Елізабет Гаскелл («Мері Бартон»), Шарлотти Бронте (Джейн Ейр), Джордж Еліот («Млин на Флоссі», «Міддлмарч»), відомого фінського драматурга Мінни Кант («Дружина робітника», «Важкі долі», «Сюльві»), Елізи Ожешко («Дзюрдзі», «Марта»), Габрієлі Запольської («Мораль пані Дульської», «Із шоденника молоді дружини»), «Бездоганна жінка», «Про що не говорять», «Про що не хочуть навіть думати»), Божени Немцовой («Бабуся»). Також звертається увага на місце прози Марка Вовчка Та Ганни

© Бажан О.М., 2012

Барвінок (перших жінок-письменниць) у українському контексті. Аналізується проблематика творчості Ольги Кобилянської, Олени Теліги, Наталі Кобринської тощо.

Мета роботи: з'ясування місця прози Марка Вовчка та Ганни Барвінок, проаналізованої в гендерному аспекті, в європейському та українському літературних контекстах.

Реалізація основної **мети** передбачає вирішення таких **конкретних завдань**:

1. проаналізувати місце прози Марка Вовчка та Ганни Барвінок в європейському літературному контексті;

2. з'ясувати внесок письменниць у розвиток українського жіночого культурного і соціального руху.

Із локусів художнього світу Марка Вовчка та Ганни Барвінок випливає, що гендер відбиває складний соціокультурний процес не тільки формування суспільством жіночих та чоловічих ролей, характеризує відмінність у поведінці, емоційних і ментальних характеристиках людини певної статі, а етапи перманентної перебудови його гендерно - нерівноправної системи на основі зародження нових цінностей та вимог, адже в основі усіх гендерних досліджень лежить аналіз влади та домінування, які стверджуються в суспільстві через соціальні ролі і взаємостосунки.

У творах Марка Вовчка та Ганни Барвінок «соціокультурний феномен» статі представлений вісьмома моделями характеротворення:

1. *Духовна та душевна єдність чоловіка і жінки як андрогінів.*

(Марка Вовчка «Свекруха», «Чумак»; Ганна Барвінок «Вірна пара», «До іншої ходи», «Забісована дівчина Настуся»). 2. *Українські чоловіки – мандрівники, постійно відсутні вдома, а жінки – берегині перебувають у стані постійного очікування* (Марко Вовчок «Три доли» «Павло Чорнокрил»; Ганна Барвінок «Накритка») 3. *Патріархальний господар – надміру егоїстичний, а жінка – лялька, річ* (Марко Вовчок «Три доли» «Одарка»; Ганна Барвінок «Праправнучка Баби Борця»). 4. *Представники вищого класу, тобто панночки, пані, пани та паничі, – хижаки, деспоти, а найманці ї покріпачені селяни – жертви морального та фізичного насилля, покріпачені жінки для панів – об'єкт сексуального насилля* (Марко Вовчок «Два сини», Ганна Барвінок «Молотники», «Не було щастя зранку – не буде до останку»). 5. *Матріархальні жінки – хижаки, демонічні особи – їх чоловіки та навколишні жертви, об'єкт морального насилля* (Марка Вовчка «Сестра», «Три доли», «Інститутка», Ганна Барвінок «Вірна пара»). 6. *Батьки – господарі життя власних дітей, а діти – об'єкт підкорення, жертви* (Марко Вовчок «Три доли», Ганна Барвінок «Накритка»). 7. *Жінка – берегиня сім'ї, мати, а батько – господар, годувальник сім'ї.* (Марко Вовчок «Горпина», Ганна Барвінок «Восени літо», «Домонтар») 8. *Жінка – берегиня сім'ї, мати, господар, годувальник сім'ї, а чоловік не здатний до будь-якої діяльності.* (Марко Вовчок «Козачка», Ганна Барвінок «Не було щастя змалку – не буде до останку»).

Обох письменниць цікавили особистості-протестанти. Протест їх героїв проти гендерної та класової дискримінації є не угрупований, а самостійний і виявляється не завжди в боротьбі, а часто у висловлюванні власної думки, що символізує зростання самосвідомості.

Проза Марка Вовчка та Ганни Барвінок, прочитана з гендерних позицій, дозволяє відслідкувати відповідну традицію не тільки в українській літературі, а й визначити їхнє місце в європейському контексті.

Не можемо залишити поза увагою, по суті, очільницю письменницького жіночого руху, яка втілила власні ідеали жіночої незалежності й у своєму житті – Жорж Санд, проте завважимо, що французька література XIX ст. не настільки, як англійська, однозначно реалізує гендерні проблеми. Так, англійські письменниці Елізабет Гаскелл, Шарлотта Бронте, Джордж Еліот і самі були непересічними культурними діячами, інтелектуально багатими особистостями. Елізабет Гаскелл (1810 – 1865) – дружина священика, член філантропічних організацій, найбільш відомий її роман «Мері Бартон» (1848), в якому головна героїня – робітниця Мері, смілива, великої моральної сили та природженої шляхетності дівчина, що переживає глибинний внутрішній конфлікт. Шарлотта Бронте (1816 – 1856) у своїй творчості проявила інтерес до проблем особистості поряд із пафосом утвердження романтичного ідеалу. Як і Жорж Санд, Марко Вовчок, для публікації свого найпопулярнішого роману письменниця використала чоловічий псевдонім Керрер Белл. У романі «Джейн Ейр» розгортається боротьба гордої та незалежної героїні, яка прагне самостійного життя, з численними перешкодами. У зображенні негативних явищ англійського суспільства спостерігається неабияка сатирична сила, з яким поєднується романтичне та таємниче начало. Також під чоловічим іменем творила Джордж Еліот (1819 – 1880) (Мері Енн Еванс), одна з найосвіченіших жінок свого часу, що вдавалася до соціально-філософського осмислення проблем життя. У романі «Млин на Флоссі» Меггі Теллівер – дочка мірошника, відрізняється від оточення, чим викликає тривогу у родичів, адже, подібно до героїнь Марка Вовчка та Ганни Барвінок вона самостійна, свободолюбива. Подібно і у творі «Міддлмарч» – Дороті Брук; вольова, рішуча дівчина, яка прагне стати корисною суспільству.

Слов'янські письменниці зверталися до жіночих образів в розмаїтих проєкціях. Так, польська письменниця Еліза Ожешко (1841 – 1910) відома творами на селянську тему: у повісті «Дзюрдзі» кульмінацією стає вбивство забобонними селянами молодої жінки Петруся, яка усіх лікувала травами, за що її вважали відьмою. Натомість повість «Марта» (1876) присвячена суто проблемі жіночої емансипації, вражає трагічна загибель героїні, яка не змогла врятуватись в суворому світі, адже вона – жінка. У зв'язку з цим варто згадати й творчість Габрієлі Запольської (1860 – 1921). Письменниця репрезентувала натуралістичну школу, перебувала під сильним впливом Е. Золя, створила цілу низку жіночих образів. Героїні – майже завжди безсильні, безвольні створіння, що нерідко ставали жертвами чоловіків, це молоденькі служниці або дівчата, свідомість і життя яких спотворювалися наслідками виховання, міщанством, лицемірством суспільних ідеалів. Відтворюючи життя звичайної людини і сміливо беручись за теми, про які не прийнято було писати – проституція, венеричні захворювання, деградація сімейних стосунків тощо, Г. Запольська глибоко занурювалася в психологію, і зокрема, жіночу. Назви її творів промовисто говорять самі про себе: «Мораль пані Дульської» (1894 – 96), «Із щоденника молодої дружини» (1899), «Бездоганна жінка» (1912), «Про що не говорять» (1909), «Про що не хочуть навіть думати» (1914) та ін. [85; 64]. Що ж до чеської літератури, то твори Божени Немцовой (1820 – 1862) перейняті духовною перевагою селян над панством, насичені ідеалами просвітництва (роман «Бабуся»).

Гендерний аналіз прози Марка Вовчка та Ганни Барвінок робить свій внесок у процес модернізації української літератури, продукуючи нові підходи і розвертаючи її об-

личчям в Європу, вписуючи прозу Марка Вовчка та Ганни Барвінок в один ряд із творами провідних представниць світової літератури.

Натомість внесок письменниць у розвиток українського жіночого культурного і соціального руху важко переоцінити. Український феміністичний рух суттєво відрізнявся за змістом від подібних культурних і соціальних явищ у інших країнах. Фемінізм для українок не був війною статей, на відміну від європейського фемінізму, а сприймався у контексті національно-визвольної боротьби. Суттєвим свідченням участі в національному русі жінок разом із чоловіками стала їх активна діяльність у київській, харківській, чернігівській, одеській, полтавській Громадах. Жінки брали активну участь у створенні Центральної ради. Серед найактивніших жіночих постатей слід було б згадати О. Пчілку, С. Русову, Н. Кобринську, З. Мірну та ін. [10: 23].

У 1880-тих рр. в українській літературі завдяки громадській та творчій активності Н. Кобринської («Дух часу»), О. Пчілки («Товаришка») та інших представників альманаху «Перший вінок», які взяли за власну творчу основу досвід своїх попередниць – Марка Вовчка та Ганни Барвінок, прозвучав інтелегентний голос жінки, а разом з ним і «феміністична ідея» (С. Павличко), яка згодом відіграла вирішальну роль у появі нової наукової парадигми в дослідженні статі – гендерної теорії.

Визначальна темою творчості О. Кобилянська було осмислення питань емансипації, що знайшло своє втілення у повістях «Людина» (1895) та «Царівна» (1896), у низці оповідань, проникнутих сміливими революційними ідеями. Насичувала дискурс української культури гендерною проблематикою і Леся Українка (1871 – 1915). Перебуваючи «цілком у рамках європейського фемінізму і модернізму того часу, українська література була введена Лесею Українкою та О. Кобилянською в західний контекст. Нічого подібного в українській літературі більше не повторилося» [10: 72]. Завдяки зусиллям зазначених феміністок члени різних українських партій чоловічої статі прийшли до висновку, що в суспільстві має панувати статеве рівноправ'я.

Відомо, що у зв'язку з виникненням організації Союзу українок у 1921 р. відбувся сплеск другої хвилі українського фемінізму, розквіт якого припав на 30-ті роки, період керівництва М. Рудницької. Гендерна та феміністська проблематика активно розглядалась у публіцистиці. Жінкам не тільки давали можливість друкувати свої твори, а й висловлювати критичні думки як фахового характеру, так і психологічного, з метою підтримання дискусії навколо болючих питань. Як тільки Західну Україну приєднали до СРСР, більшовики фактично розігнали організацію.

Найяскравішою феміністкою міжвоєнного періоду вважається О. Теліга. Її неоромантична творчість охопила широке коло проблем, пов'язаних із місцем жінки поруч із чоловіком-воюком. Від новаторського розуміння соціальних і побутових ролей чоловіка і жінки, натхненних любов'ю до Батьківщини, особливо актуальних за умов еміграції, вона створює свою неоромантичну версію андрогінної особистості, зреалізованої в активній життєвій позиції. Відродження феміністичної проблематики в дослідженнях та засвоєння гендерного підходу до художніх текстів насамперед притаманні добі постмодернізму, що також своєрідно осмислив творчість і життєвий шлях Марка Вовчка і Ганни Барвінок.

Отже, як ми переконалися, творчість Марка Вовчка та Ганни Барвінок займає об'єктивне місце в європейському та українському контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Климентова О. В. Творчість Олени Теліги та літературно-культурологічна ситуація «Празької школи»: [монографія]. / Олена Вадимівна Климентова – К.: Видавництво ДУКІТ, 2009. – 166 с.
2. Костикова А. А. Гендерная философия и феминизм: история и теория [Електронний ресурс] // Бібліотечний вісник – 2003.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / Соломія Павличко. – К. : Либідь. – 1997. – 360 с.
4. Павличко С. Теорія літератури / Соломія Павличко [упоряд. В. Агеєва, Б. Кравченко]. – К. : Основи. – 2002. – 679 с.
5. Павличко С. Фемінізм / Соломія Павличко [упоряд., передм. В. Агеєвої]. – К. : Основи, 2002. – 322 с.
6. Петришина Л. Гендерні тенденції українського національного руху ХІХ – початку ХХ століть // Пошуки гендерної паритетності: український контекст: [монографія / упорядник та загальна редакція І. Грабовська]. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, Д. С. Міланік, 2007. – С. 25.

УДК 82...А/Я.06 (07)+82(09)+81

Афанасьєва С.И.
(Симферополь, Украина)

КРЫМСКИЙ КОНТЕКСТ КОНЦЕПТА «ДОМ» В ДОЭМИГРАЦИОННОМ ТВОРЧЕСТВЕ М. ЦВЕТАЕВОЙ

У статті досліджується кримський контекст реалізації концепту «дім» та його ключові субконцепти в доеміграційній поезії М. Цветаєвої.

Ключові слова: М. Цветаєва, субконцепт, кримський контекст.

В статье исследуется крымский контекст реализации концепта «дом» и его ключевые субконцепты в доэмиграционной поэзии М.Цветаевой.

Ключевые слова: М. Цветаева, концепт, субконцепт, крымский контекст.

In this paper the author investigates the Crimean context of the concept «house» and its key subconcepts in the poetry by Marina Tsvetaeva.

Key words: Marina Tsvetaeva, subconcept, Crimean context.

Интерес к литературе первой волны русской эмиграции, усилившийся в последние десятилетия, вполне закономерен: с утратой нравственных и духовных ориентиров, многочисленными случаями отъезда наших соотечественников за рубеж вопросы родины и изгнания, дома и бездомья оказываются в центре внимания как исследователей, так и широкой читательской аудитории: в словах давно ушедшего поколения, во взгляде

© Афанасьєва С.И., 2012